

Pál János, *Ellenállás, alkalmazkodás, kiszolgálás. Az Unitárius Egyház szerepkörei (1945–1965)* (Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2017), 448 pp.

Ellenállás, alkalmazkodás vagy a hatalom kiszolgálása? Minden korban felmerülnek ezek a kérdések: hogyan viszonyuljanak az államhatalomhoz az intézmények, különböző szervezetek vagy egyének. De ezek a viszonyulási módok, és főként mellettük álló kérdőjel még inkább ott lehettek azon személyekben, akik a második világháború utáni újabb impériumváltás, majd rendszerváltás után hatalomra kerülő kommunista rendszerben az unitárius egyházban meghatározó szerepet töltötték be. Hogyan viszonyuljanak egy olyan államhatalomhoz, amely minden cselekedetével egyházellenességről tesz tanúbizonyságot?

Pál János új könyvének pontos címe: *Ellenállás, alkalmazkodás, kiszolgálás. Az Unitárius Egyház szerepkörei (1945–1965)*. A könyv a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadónál jelent meg 2017-ben.

Az 1989-es rendszerváltást követően több tanulmány jelent meg a román kommunista rendszer és az erdélyi magyar felekezetek kapcsolatáról. A kutatók – és nemcsak a kutatók – számára meghatározó forrást jelent a volt Securitate irattára, amelybe a szerzőnek is volt lehetősége betekinteni. Ki kell emelnünk, hogy mindegyik történelmi magyar egyházban megindult az átvilágítás és közelmúltkutatás. Már-

ton Áron erdélyi katolikus püspök életéről és tevékenységéről számos cikk, tanulmány jelent meg. A közelmúltban a magyar evangélikus egyház számadása készült el a kommunista múlttól, amely feltárja az egyház és a kommunista politikai rendőrség viszonyát. Ezen megvalósítások ellenére elmondható, hogy az elmúlt közel három évtizedben az egyházak eltérő módon gyakoroltak önvizsgálatot, fokozott óvatossággal tárták fel múltjukat, beszéltek az egyházi intézményeknek és a lelkészeknek a kommunista időszakban betöltött szerepéről, az államhatalommal való kapcsolataikról, az egyházi közösségbe beépült ügynökökről.

Pál János munkájában az unitárius egyház és a román államhatalom 1945–1965 közötti kapcsolatrendszerének mélyreható vizsgálatára vállalkozik, emellett kitekintést nyújt a két világháború közti és a második világháború alatti időszakra is. Az unitárius egyház, hasonlóan a többi magyar történelmi egyházhoz, az 1918–1920 között lezajló impériumváltás időszakában védelmezni próbálta a magyar anyanyelvű oktatást, a magyar kulturális és vallási intézményhálózatot. A nemzeti kisebbségi ügy védelmére aktivizálta az angliai és amerikai egyházi kapcsolatait. Kiváló oktatói intézményekkel rendelkezett az unitárius egy-

ház, élen a kolozsvári Unitárius Kollégiummal és a székelykeresztúri gimnáziummal. Az oktatási intézmények mellett több szervezet, egylet működött az egyház keretében: Dávid Ferenc Egylet, Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre, Unitárius Nők Szövetsége, Egyetemes Unitárius Lelkész kör, Unitárius Irodalmi Társaság vagy a Berde Bizottság. Utóbbi 1941-ben jött létre és célja a tehetséges gyerekek oktatása és nevelése volt. Kiemelkedő volt az egyház irodalmi tevékenysége, több sajtóorgánumot működtetett: *Keresztény Magvető*, *Unitárius Közlöny*, *Kévekötés*, *Unitárius Egyház*, *Unitárius Jövő*.

A kisebbségi létben az egyház szerepköre átalakult, többet jelentett, mint a hívek valláserkölcsei nevelése. Az unitárius lelkészek, mint ahogy a vonatkozó kutatások is mutatják, hatékony és tevőleges helyi vezetők voltak a kisebbségi magyarságnak. Értékteremtő gazdasági és társadalomszervező munkájukkal hozzájárultak közösségeik pozícióinak megőrzéséhez és az új kisebbségi elit kineveléséhez. A legtöbb lelkész tényleges népszolgálatot végzett.

A második világháború utáni átmeneti, 1944–1948 közötti időszakban az egyház a valláserkölcsei nevelés mellett a magyar nemzeti azonosság megőrzésében és a demokratizálódási folyamatban igyekezett szerepet vállalni. Az egyháznak azonban szembe kellett néznie a baloldali eszmék, a neoprotestáns egyházak megerősödésével,

az államsegély elmaradásával, az oktatási intézmények működésének akadályoztatásával, az egyletek újraindítási nehézségeivel (pont az erdélyi magyarság politikai kirakatszervezete a Magyar Népi Szövetség által), politikai háttértámogatás elvesztésével, külföldi kapcsolatok ellehetetlenítésével.

1945-ben az unitárius közösség létszáma közel 75 000 főt számlált. Az 1948-as szerkezeti felépítés szerint 119 anyaegyházközség, 8 egyházi kör, vagyis esperesség volt, amelyek a kolozsvári püspökségnek voltak alárendelve. A szerző által vizsgált időszakban Józán Miklós (1941–1946) és Kiss Elek (1946–1971) voltak a püspökök.

Románia államformája 1947. december 30-án köztársaság lett, ez valójában egy totalitarista államrendszer, a kommunizmus hatalomra kerülését jelentette. Pál János részletekbe menően vizsgálja az állam és az unitárius egyház viszonyát. Könyvében kitér a második világháború után megszervezett Vallásügyi Minisztérium és a Vallásügyi Államtitkárság 1945–1965 közötti szerepére. Az állami hatóságok első lépései közé tartozott az egyházi oktatás felszámolása, a szertartásokon kívüli egyházi tevékenység megszüntetése. Az egyház a hivatalos állami retorikában mint a népet kizsákmányoló intézmény, magyar nacionalista szervezet, a maradiság jelképeként jelenik meg.

Az egyházi vezetés kénytelen szembenézni a megváltozott politikai és társadalmi viszonyokkal. Az unitá-

rius egyház a konfrontáció helyett a kormányzattal való kiegyezés, a konfliktusmentes együttélés lehetőségét kereste. Ezzel szemben a hatalom a haszonelvűségre építette az egyházzal való viszonyát. Az egyházi személyzet fizetési támogatása egyfajta viselkedést szabályzó büntetőeszközként működött az állam részéről. A kommunista államrend már 1948-tól igyekezett minél szorosabban kiterjeszteni ellenőrzését az egyházra (vagyonai helyzetre vonatkozó kimutatások, egyházi iratok ellenőrzése, cenzúra, oktatási intézmények felszámolása).

A szerző szerint ebben az új helyzetben az egyház tevékenysége szétvált, két párhuzamos nyomvonalon haladt, az egyik az egyházi jelleget akarta szolgálni és erősíteni, a másik a hatalom elvárásainak próbált eleget tenni. A hatalommal szembeni lojális magatartás legnyilvánvalóbb gesztusa az egyháznak a békeharcba való teljes körű bekapcsolódása. Az állam részéről elvárásként fogalmazódik meg, mint ahogy a szerző is rámutat, hogy a fennmaradó egyházi apparátus teljesen az államszocialista társadalomépítés szolgálatába álljon. A legtöbb lelkes betagolódott az új államrendi elvárásokba. Mozgáslehetőségük leshűkült, a hívekkel való kapcsolatukat, de a vallásórák tartását is igyekeztek minden eszközzel akadályozni a hatalom helyi képviselői.

A politikai pártok, a polgári intézményrendszer szétverése után a Securi-

tate megítélésében az egyház az ellenséges elemek gyűjtőhelyévé és szócsövévé vált. A protestáns lelkészek nagy része Angliában és Nyugat-Németországban tanult, így felmerült velük kapcsolatban a nyugati hatalmak számára folytatott kémkedés vádja. Az egyházat a Securitate teljes megfigyelés alá vonta. Az egyházi intézményekben csak lojális, megbízható, nem utolsósorban népi származású egyének kerülhettek. A hatalom befolyásolta, hogy kit lehet választani a különféle egyházi tisztségekbe. A titkosrendőrség mindenkiről adatokat gyűjtött, a püspöktől kezdve a legkisebb egyházközség lelkészéig. Az egyházon belül is sor került a besúgóhálózat kiépítésére megfélemlítés, zsarolás, verés által. Ez az akció 1956 után még inkább felerősödött, mikor megfelelő mennyiségű anyag került a Securitate kezébe az 1956-os magyarországi eseményeknek köszönhetően. A forradalom utáni időszakban több letartóztatásra került sor, ami sokkolta az egész egyházvezetést és lelkesi társadalmat. Így nem csoda, hogy az 1950-es évek végére az egyház életének legfőbb rendezőelve a pártutasítás volt.

A szerző szavaival élve: „Az államszocializmus berendezkedése Romániában teljesen átalakította az ország politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyát. A társadalom kommunista ideológia szerinti erőszakos átszervezése az unitárius egyház életében is jelentős fordulatot eredményezett. A könyv arra keres választ, hogy a